УДК 37:34(477)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Світлана РАШИДОВА
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського
м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2573-4276
E-mail: svetlana101068@gmail.com

Досліджено нормативно-правові засади відкритої освіти в Україні в контексті формування відкритого освітнього простору та забезпечення доступності освітніх можливостей. Обґрунтовано актуальність системного аналізу міжнародних і національних нормативно-правових документів з огляду на відсутність спеціального законодавчого акту, який комплексно регулював би сферу відкритої освіти. Встановлено, що чинне законодавство містить низку правових передумов для реалізації принципів відкритої освіти, проте не формує цілісного механізму її нормативно-правового регулювання.
***Ключові слова**: відкрита освіта, відкрите освітнє середовище, принципи відкритості, нормативно-правові засади, національне освітнє законодавство, міжнародні документи.*

***Legal and Regulatory Framework for Open Education in Ukraine**. The regulatory and legal foundations of open education in Ukraine are examined within the context of developing an open educational space and ensuring the accessibility of educational opportunities. The study substantiates the need for a systematic analysis of international and national legal in struments, given the absence of a specific legislative act that would comprehensively regulate the sphere of open education. It is established that current legislation contains a number of legal prerequisites for implementing the principles of open education; however, it fails to provide a cohesive mechanism for its regulatory and legal governance.*
***Keywords:** Open Education, Open Educational Environment, Principles of Openness, Regulatory and Legal Foundations, National Educational Legislation, International Documents.*

Вступ. Відкрита освіта є важливою характеристикою сучасного освітнього простору та перспективною освітньою парадигмою, що ґрунтується на принципах доступності, рівності освітніх можливостей, гнучкості, інклюзивності, академічної свободи, мобільності та навчання впродовж життя. Її становлення й функціонування передбачають створення відповідних правових, організаційних, інформаційних і технологічних умов, які забезпечують розширення доступу до знань, освітніх ресурсів і можливостей здобуття освіти.

В Україні правові засади відкритої освіти не систематизовані в окремому спеціальному законодавчому акті, який визначав би її поняття, принципи, суб'єктів і механізми реалізації. Тому підґрунтям для нормативно-правового врегулювання й функціонування відкритої освіти є положення міжнародних документів, національного освітнього

законодавства, нормативних актів у сфері інформації, авторського права, цифрового розвитку та міжнародного співробітництва.

Мета. Така ситуація зумовлює потребу в комплексному осмисленні наявного нормативно-правового підґрунтя, визначенні його можливостей і виявленні прогалин у правовому регулюванні відкритої освіти, що і є метою даного дослідження та одним із завдань наукового дослідження «Науково-аналітичний супровід розбудови єдиного інформаційного простору відкритої освіти» (науковий керівник М.Л. Ростока) [4].

Методологія і методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять системний, комплексний та аналітичний підходи. Системний підхід дав змогу розглянути міжнародні й національні нормативно-правові документи як сукупність взаємопов'язаних правових засад, що регулюють окремі аспекти відкритої освіти. Комплексний підхід забезпечив урахування правових, організаційних, інформаційних, технологічних і ресурсних складових досліджуваної проблематики.

У процесі дослідження використано методи аналізу й синтезу, узагальнення та систематизації. Аналіз застосовано для виявлення положень нормативних документів, безпосередньо або опосередковано дотичних до відкритої освіти; синтез – для узагальнення отриманих результатів і визначення взаємозв'язків між окремими правовими нормами; порівняння – для зіставлення міжнародних і національних документів, зокрема з урахуванням їхнього юридичного статусу та функціонального призначення.

Основні результати дослідження. Міжнародним підґрунтям відкритої освіти є документи, що утверджують право людини на освіту та визначають глобальні орієнтири її доступності, якості, інклюзивності й безперервності. Серед них – Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Інчхонська декларація «Освіта-2030» та Рамкова програма дій (2015). Особливе значення має Рекомендація ЮНЕСКО щодо відкритих освітніх ресурсів (2019), яка визначає орієнтири державної політики у сфері забезпечення доступу до освітніх матеріалів, їх повторного використання, адаптації та поширення.

Важливими для формування відкритого освітнього простору є також документи Європейського простору вищої освіти: Болонська декларація (1999) та подальші документи Болонського процесу, а також Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997). Вони сприяють розвитку академічної мобільності, взаємного визнання кваліфікацій і міжнародної співпраці. При цьому міжнародні документи мають різний юридичний статус:

Міжнародний пакт і Лісабонська конвенція є обов'язковими для України міжнародними договорами, тоді як декларації, рекомендації та політичні домовленості виконують роль міжнародних орієнтирів і визначають напрями освітньої політики.

На національному рівні правові передумови відкритої освіти закріплено насамперед у Конституції України та законодавстві про освіту. Зокрема, Закон України «Про освіту» (2017) визначає загальні засади доступності й рівності освітніх можливостей, академічної свободи, індивідуальної освітньої траєкторії, інклюзивності, навчання впродовж життя, різноманітності форм здобуття освіти та доступу до освітніх, наукових й інформаційних ресурсів [2; 5]

Закон України «Про вищу освіту» (2014) конкретизує низку цих положень стосовно сфери вищої освіти. Його норми охоплюють право на вищу освіту, академічну свободу й мобільність, організацію освітнього процесу, розвиток наукової та інноваційної діяльності, міжнародне співробітництво, інформаційну відкритість і прозорість діяльності закладів вищої освіти [2; 3]. Аналіз двох законів дає змогу розглянути правові засади відкритості на взаємопов'язаних рівнях: загальноосвітньому та інституційно-організаційному рівні вищої освіти [2].

Окремі складові відкритої освіти знаходять відображення в інших законодавчих актах. Так, Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011) визначає механізми доступу до інформації, Закон України «Про інформацію» (1992) регулює загальні засади інформаційних відносин, а Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2022) встановлює правові умови використання, поширення й адаптації освітніх матеріалів, зокрема у відкритому цифровому середовищі.

Важливими орієнтирами є також стратегічні та концептуальні документи, що визначають напрями цифрової трансформації освіти і науки, розвитку інноваційної діяльності та інтеграції України до європейського освітнього й дослідницького простору. До них належать документи у сфері цифрового розвитку, зокрема Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року, Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 року, а також Концепція розвитку відкритої науки в НАПН України на 2024–2030 роки [1]. Вони окреслюють пріоритети цифровізації, відкритого доступу до знань і наукових результатів, розвитку цифрових компетентностей та міжнародної взаємодії. Водночас такі документи відрізняються за юридичним статусом, сферою дії та призначенням і не можуть розглядатися як заміна спеціального законодавчого регулювання відкритої освіти.

У виставці-презентації «Відкрита освіта: стан та розвиток», підготовленій фахівцями відділу зберігання фонду, обслуговування користувачів і соціокультурної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, в розділі «Нормативно-правове забезпечення відкритої освіти в Україні» надано розгорнутий бібліографічний список нормативно-правових актів, які закладають правове підґрунтя відкритої освіти. В ньому, поміж іншого, охоплено нормативні акти щодо цифровізації освіти, дистанційного навчання, Концепції відкритої науки та ін. [1].

Узагальнення нормативних положень дає підстави виокремити основні складові правового підґрунтя відкритої освіти: доступність і рівність освітніх можливостей, гнучкість та варіативність навчання, індивідуалізація освітніх траєкторій, інклюзивність і безбар'єрність, академічна свобода та мобільність; інформаційна відкритість, доступ до освітніх ресурсів, використання цифрових технологій, навчання впродовж життя, міжнародне співробітництво.

Слід зазначити, що важливо розмежовувати норми, які безпосередньо закріплюють відповідні права й механізми, та положення, які лише створюють опосередковані правові передумови для формування відкритого освітнього середовища. Саме така диференціація дає змогу об'єктивно оцінити стан нормативно-правових засад відкритої освіти в Україні.

Висновки і перспективи. Отже, нормативно-правові засади відкритої освіти в Україні формуються на основі положень міжнародних документів, конституційних гарантій, національного освітнього законодавства, законів суміжних сфер правового регулювання та стратегічних і концептуальних документів. Вони охоплюють низку принципів і механізмів, необхідних для функціонування відкритого освітнього середовища, однак не утворюють цілісної системи спеціального правового регулювання відкритої освіти.

Проведений аналіз засвідчує, що закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» містять значний потенціал для реалізації принципів відкритості, проте відповідні положення мають переважно загальний або опосередкований характер і не формують єдиного нормативного механізму функціонування відкритої освіти.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з поглибленим вивченням і систематизацією положень чинного законодавства та визначенням напрямів його вдосконалення. Важливим завданням є також обґрунтування доцільності розроблення концепції або спеціального нормативно-правового акту, який би визначав поняття, принципи, основні механізми та суб'єктів реалізації відкритої освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Відкрита освіта: стан та розвиток /Виставка-презентація. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, 2026. URL: https://dnpb.gov.ua/?exhibitions=46839 (дата звернення: 15.10.2026)
2. Нормативно-правова база відкритої освіти в Україні = Legal and Regulatory Framework for Open Education in Ukraines : аналітичний огляд Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»/ [упоряд.: С. С. Рашидова]. Інформаційно-аналітичний хаб ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського = Information and Analysis Hub of the V. Sukhomlynskyi State Scientific Educational Library of Ukraine. Київ, 2026. 35 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/750666 (дата звернення:)
3. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII // Законодавство України / Верховна Рада України. Київ, 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 08.10.2026)
4. Програма прикладного наукового дослідження «Науково-аналітичний супровід розбудови єдиного інформаційного простору відкритої освіти» (2026–2028, 0126U001421) ; ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (відділ наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти). Київ, 2026. 30 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/748622 (дата звернення: 03.10.2026).
5. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Законодавство України / Верховна Рада України. Київ, 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 07.10.2026)

Особисті дані автора | Author's personal information:

РАШИДОВА Світлана Станіславівна, *кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.*

RASHYDOVA Svitlana*, Ph.D (in Education), Associate Professor, Senior Researcher of the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education of V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*